

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

MANO KILNIOJI ŽEMAITĖ

Ieškodama internete su lietuvių literatūros mokyklinėmis programomis susijusios informacijos, aptikau diskusiją, kurios moderatorius teigė, kad lietuvių literatūros mokyti nereikia, nes ji – provinciali, neįdomi, pilka. Dažniausiai moderatoriaus minimi autoriai – Jonas Biliūnas, Žemaitė, Vienuolis. O didžiausias moderatoriaus ir jo šalininkų autoritetas – Algis Ramanauskas-Greitas, kurio neapykantos kažkodėl ypač nusipelnė Žemaitė. Ponas Ramanauskas yra tam tikros laikysenos, kurią pavadinau chamizmu, atstovas, ir ši laikysena populiori, nes kažkodėl manoma, kad tai savotiškos rūšies humoras.

Chamizmas šiandieną jau nebėra vien plebėjų – taigi neišsilavinusios minios – bruožas. Šiandien jis ganėtinai paplitęs ir tarp pakankamą išsilavinimą turinčių žmonių kaip tam tikra, spėčiau, dvasinės laisvės išraiška. Žinoma, tai juokinga: dvasinė laisvė ir chamizmas. Bet taip jau atsitinka. Ir šita „dvasinė laisvė“ paprastai lydi pagarbos ir dėkingumo trūkumas. O galbūt ir šis tas daugiau. Kodėl aršaus puolimo nusipelnė aristokratiškos laikysenos Jonas Biliūnas ir iš bajorų šeimos kilusi Žemaitė – sunku pasakyti, galbūt iš plebėjiškos neapykantos, nes juk chamą visada baisiai erzina kito pranašumas. Ir talentas, žinoma. Kodėl Biliūno ir Žemaitės kūriniai provincialūs, kuo – šito klasikos niekintojai nepasivargino įrodyti, užteko sūkių. Tai būdingas šiuolaikinio chamizmo bruožas – teziškumas, nesivarginant tezių pagrįsti.

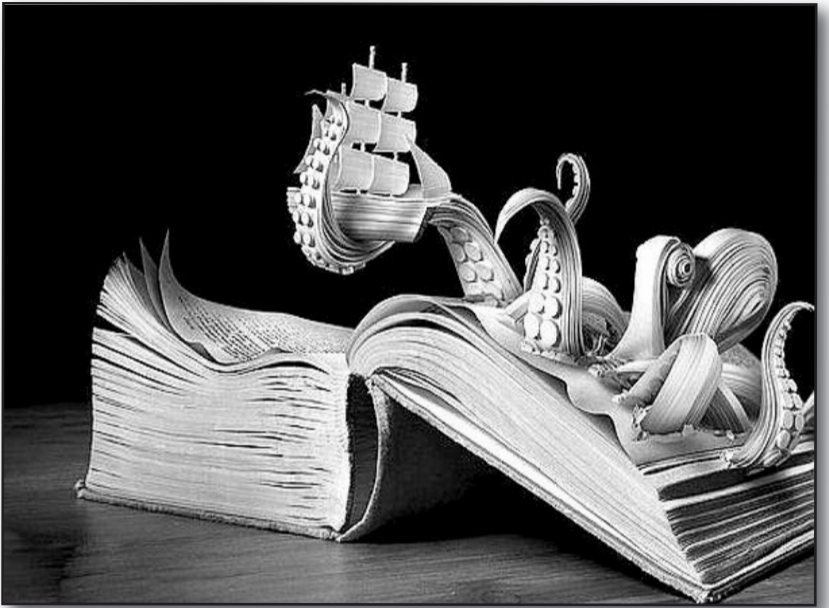
Kita vertus, ar ponai tai sugebėtų padaryti? Juk jie taip vertina savo rašinėlius, kad nepastebi juose nei gramatinių, nei skyrybos, nei kalbos klaidų, o kad jų rašliavoje apskritai nėra tokio komponento, kaip stilius, tai jiems turbūt ir mintis nekyta. Žmogus nemoka rašyti, o jau puola kritikuoti klasikos kūrinių. Na, Dostojevskio ar Voneguto nesukritikuos, betgi, matai, Žemaitę tai galima, ką jau čia, kaimietė ir, pasak pono Ramanausko, „boba“. Keista, kai žmogus, girdamas pasaulinę literatūrą, niekina savąją – man atrodo, kad jeigu jis nesugebėjo perskaityti, pavyzdžiui, kad ir klasikinės „Marčios“, kurioje toks pribloškiamai įtaigus ir šiuolaikiškas Vingių šeimos įvaizdis, tai vargu ar jam padės ir citatos iš Dickenso.

Ir toji pati Vienuolio „Paskenduolė“ – ar nesama panašių pasaulinės literatūros siužetų? Paliktos merginos drama – kuo Vienuolis blogesnis už W. Thackeray’ų?... Kas čia negerai – gal Vienuolis nemoka rašyti, gal jo stilius niekam tikęs? Gal psichologiniai portretai – netikri?.. Ponai turbūt neatidžiai skaitė, jeigu jų nesužadino beširdiška viešoji „Paskenduolės“ opinija: kitaip tariant, žmonių veidmainystė. Stovėdami už Dostojevskio, Balzaco, Voneguto tomų, chamai tik dengiasi jais nuo savo literatūrinio provincialumo ir neišprusimo. Suprasti „mažą žmogaus“ dramą ponams per sunku, nes jie taigi labai dideli.

Apskritai bene pati didžiausioji šiuolaikinio chamizmo bėda yra ta, kad jo atstovai manosi moką rašyti ne ką prasčiau už Stendhalį, o jau už Žemaitę ir Biliūną – tai kur kas geriau. Deja, tuo nuolat tenka suabejoti. Dėl vienos paprastos priežasties – jeigu žmogus nemoka skaityti, tai ir rašyti nesugeba. (Turiu omeny ne formalų, o atsakingą teksto perskaitymą, kai skaitymo procese dalyvauja ne tik išankstinė nuomonė, o ir intuicija, logika, kalbinė klausia, intelektas, galbūt netgi pasąmonė). Deja, kalbinės klausos neturėjimas jau virsta bėda. Kaip ir prastos kalbos su pretenzijomis į aristokratiškumą išvešėjimas bene visose viešojo gyvenimo srityse.

Nors mano mylimiausi autoriai, išskyrus Julijų Sasnauską, visi iš pasaulinės literatūros vandenų, Žemaitė ir Biliūnui jaučiu didelį dėkingumą už „education sentimentale“. „Kliudžiau“ man iki šiol yra grynuolis, vienijantis fizinę ir metafizinę žmogaus ir kūrinijos kančią, o Žemaitės apsakymai, ypač „Marti“ ir „Topylis“ – dostojevskiškų aistrų, nusikaltimo ir bausmės parafrazės, kai tamsiai ir inertiškai vergo dvasiai pasipriešina šviesaus kilnumo pradai. Pasaulinės literatūros kūriniai ne atidalija mus nuo gimtosios literatūros, o padeda surasti bendras paraleles. Ponia Bovari ir paskenduolė Veronika galėtų sėdėti ant to paties vėlių suolelio, o Vingių Jonas – bastytis purviniais Londono vargšų kvartalais su Biliu Saiksu ir jo šunimi.

Renata Šerelytė

*Išsigiedrijo tarsi nuo gero žodžio,
dangaus veide
išsilygino raukšlės.
Viskas taip – lyg pirmą kartą gyvenant
po ilgos ir sunkios mirties.*

*Vėl noriu
pradėt vaikščiot:
prilaikomas medžių
pereiti kiemą
ir apalpti
nuo laukų staigaus ir netikėto kvapo.*

*Vėl noriu
nemokėti rašyt
ir pravirkt įsikniaubęs į žemę –
kaip į šiltą
atverstą knygą.*

*Vėl noriu,
meiliai apglėbtas rankom,
nesuprasti tiesos:
mylėdamas
tegu užmuša mane geras žodis,
tegu gailestis
kniūbsčių ant žemės paguldo mane.*

Marcelijus Martinaitis

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Mano kilnioji Žemaitė • 2-as psl. Astrida Petraitytė. Tarpukario Lietuva – pro sceninę prizmę • 4-as psl. Laimutė Vasiliauskaitė- Rožukienė. Mitologinių akmenų, riedulių, slėnių ir piliakalnių kraštas • 5-as psl. Istorinės atminties keliu • 6-as psl. Algimantas Mikuta. Eilėraščiai • 7-as psl. Knygų apžvalga • 8-psl. Kultūros kronika

Kitame numeryje:

Ann Wigmore knyga lietuviškai • Vilniaus knygų festivalis • Literatūrinės naktys

Tarpukario Lietuva – pro sceninę prizmę

Astrida Petraitytė

Petronėlė Česnulevičiūtė. *Andrius Oleka-Žilinskas, Balys Sruoga ir kiti.* – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012. – 255 p.

Kuo toliau, tuo labiau mane domina tarpukario Kaunas – kaip Vasario 16-osios Lietuvos koncentratas, jos negandų ir laimėjimų veidrodis. Neįtikėtinų laimėjimų – jau ne pirmą kartą remiuosi daigelio, prasikalusio pro grindinį, metafora, nes taip – lyg stebuklą, nepadiktuotą jokios istorinės logikos, regiu lietuviškai kalbančią nepriklausomą Lietuvą. Bet, tiesą sakant, kuo toliau, tuo mažiau gundo salti nuo rožinio tarpukario Lietuvos paveikslėlio (ypač parankaus besipiktinant šiandienine Nepriklausomybe) – o ir neišeina: bestudijuojant, tarkim, anuometę spaudą, ir politikoje, ir kultūroje vis pažaibuoja, pašešėliuoja... Ne angelai, tikrai ne angelai kūrė mūsų Lietuvą...

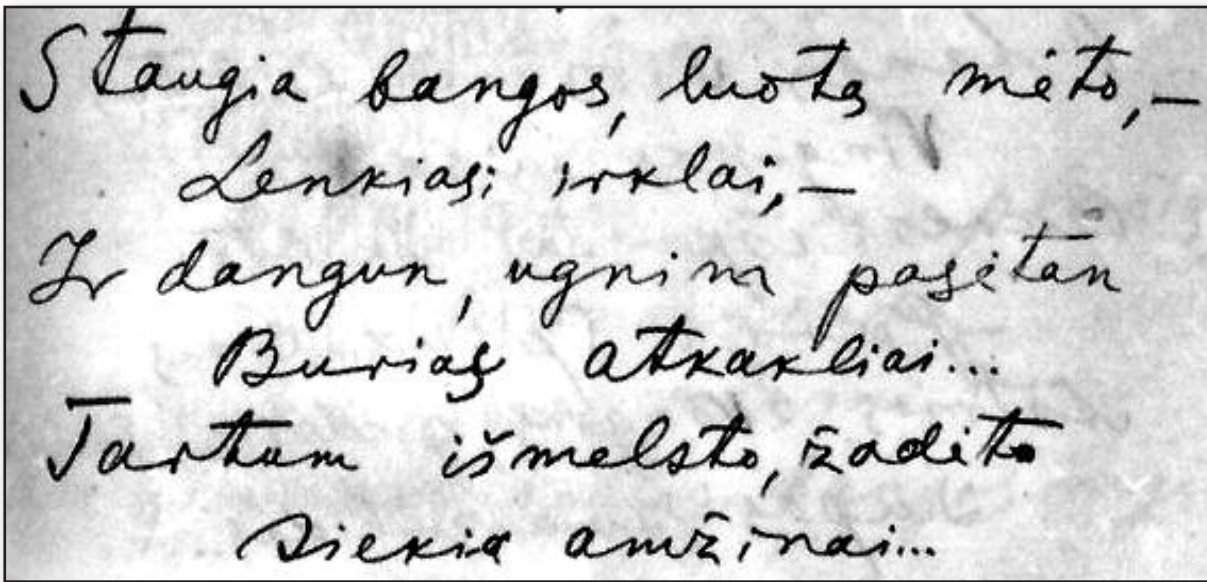
Neišleidžiant iš akių politinio fono, vis dėlto labiau rūpi kultūrinis Lietuvos gyvenimas, tad ir tarpukario meno veikėjų memuaristika, epistolika, ir šiandienų tyrėjų žvilgsnis į jų veiklą, asmenybes tam labai paranku. Taigi ir Petronėlės Česnulevičiūtės knyga „Oleka-Žilinskas, Balys Sruoga ir kiti“ paėmiau ne tiek „studijuodama“ šių konkrečių asmenybių veiklą, kiek geidaudama bendrojo kultūrinio vyksmo panoramą papildyti naujomis detalėmis, spalvų niuansais...

Suprantama, autorė siūlo pažvelgti per savųjų herojų prizmę. Česnulevičiūtė mums pristato aktorių, režisierių Andrių Oleką-Žilinską, jam dirbant Valstybiniame teatre nuo 1929 iki 1934 m., ne tik režisuojant bei vaidinant, bet ir teatrui vadovaujant. Kiek antrame plane, bet tarsi neperskiriamais ryšiais susijęs – „Sruoga – Žilinsko dainius“ (taip vadinasi vienas knygos skirsnelis), bendradarbiavęs ne tik kaip dramaturgas, bet ir laukiamų teatro reformų ideologas, konkrečių režisieriaus ir direktoriaus žingsnių propaguotojas ir gynėjas (puolimų atvejui).

Klausimėliai autorei

Mano pirmoji reakcija į leidinį kiek keistoka – tarsi būčiau atsivertusi iškart antrąjį jo tomą. Pirmasis skyrius (po *Vietoje įvado* pateikiamų klausimų, kurie paskatino imtis temos) vadinasi „Antaras Andriaus Olekos-Žilinsko atvykimas. Dabar – į profesinį Jurgio Savickio sutvarkytą Valstybės teatrą“. Pačiu pavadinimu sufleruojama gana daug informacijos: trumpai direktoriavęs (ir Olekai-Žilinskui 1929 m. atvykus tebedirektoriaujantis) Užsienio reikalų ministerijai tuo pat metu priklausantis J. Savickis, išrūpinęs teatrui pakankamą finansinę bazę, regis, „sutvarkė“ ir jo emocinę atmosferą, pašlijusią – kaip nekart pažymima ir šioje knygoje – vadovaujant Antanui Sutkui (atleidusiam kai kuriuos senbuvius, atsivedusiam „savus“ iš Tautos teatro ir Vaidybos studijos). Bet – pirmasis herojaus atvykimas nežinantiems taip ir liks nežinioje.

Beskaitant apie Olekos-Žilinsko rengimąsi iš Maskvos persikelti į Kauną, kirbėjo klausukai ir dėl jo pareigybės – taip, aišku, kad žada režisuoti spektaklius, pats vaidinti, bet ar tik? Štai cituojamas visas sąrašas jo pageidavimų, išsakytų laiške J. Baltrušaičiui, tarpininkavusiam derybose su Savickiu, kurio „preamblelį“ trumpai drūtai suformuluota: „Pageidauju turėti dailės srityje vedėjo teises“ (p. 18). O 1929 m. liepos 14 d. „pasirašęs sutartį Oleka-Žilinskas pradėjo „vesti meno srityje valstybės dramą“ (p. 19). Man tai skamba kaip kiek platesni nei režisieriaus įgaliojimai, bet gal tik man (na, bet jau po pusmečio mūsų herojui pakeitus Savickį direktoriaus poste, dėl jo galių laužyti galvos nebereikia). Pritrūko ir detalesnio Valstybės teatro kūrybinio konteksto – kas tuo metu, be direktoriaus Savickio, buvo pagrindiniai kūrybinės veiklos „dirigentai“? (Kai autorei įvedant į Olekos-Žilinsko rengiamą Valstybės teatrą debiutą – V. Krėvės „Šarūną“, bus pacituotas aktorius A. Radze-

Balio Sruogos „Milžino paunksmės“ (1929–1930) rankraščio fragmentas.

vičiaus liudijimas, jog B. Dauguvietis, siekdamas – gal ypač prieš jį kritiškai vertinusi B. Sruogą? – reabilituotis nesąs „blynų kepejas“ ėmėsi W. Shakespeare'o „Venecijos pirklio“, bet „po kelių dienų repeticijos nutrūko. Taip neoficialiai patvarkė teatro direkcija“ (p. 23) – klausimas apie šio teatro režisūros „etatus“ ir bendrą sistemą darskart iškilo).

Tikiuosi, nepasirodys „bobiškas“ ir klausimas, man kilęs susidūrus su pirmosiomis citatomis iš Olekos-Žilinsko laiško žmonai į Maskvą – o kokia kalba tai mistinei antrajai pusei rašoma? Kilęs įtarimas, kad cituojami vertimai (išnašose – nuorodos į kitų autorių veikalus), pasitvirtina gerokai vė-

mos pusės teatrą visai nėra nuotraukų – tik viršelį prasmingai puošia dvigubas pagrindinių herojų portretas. Juk vartant ir autorės minimą spaudą, publikuojančią spektaklių recenzijas, pokalbius su kūrėjais, apstu nuotraukų, suteikiančių papildomos psichologinės informacijos, išryškinančių emocinius, estetinius aptartųjų situacijų niuansus. Žinia, iš laikraščių jų neperspausdinsi... Bet pati turėjusi progos šiek tiek pasikapstyti Teatro, muzikos ir kino muziejaus fonduose, galiu paliudyti, kad čia sukauptos kolekcijos – prieinamos. O gal tiesiog autorė nespėjo leidinio iki galo parengti – tai visai įtikima, matant, kad Anapusyben jos išėita dar prieš knygos pasirodymą...

Pagiriamasis žodelis autorei

Šiaip ar taip, jei mums rūpi ne medžiaga ir ne jos „apdirbimo technologijos“, o jų rezultatas – „paveikslas“, toji teatrinio gyvenimo panorama su įvardintaisiais pagrindiniais veikėjais, manau, liksime patenkinti. (Kalbu ne apie specialistus, suprantama, jau susipažinusius su tais veikalais, kuriais autorė remiasi, bet apie „atsitiktinius prašalaičius“, kuriems – kaip ir man – labiau rūpi bendra kultūrinė Laikinosios sostinės situacija). Autorė ir kruopščiai, ir įvairiapusiškai atkuria, dokumentuoja Olekos-Žilinsko epochą Kauno teatriniam (ir apskritai kultūriniam, visuomeniniam) gyvenime. Dideliu leidinio privalumu tenka laikyti akivaizdų autorės objektyvumo siekį, visus *pro* ir *contra* įvardijimus – o juk pasirinktojo herojaus (ar herojų) idealizavimas, žvelgimas jų akimis ir vien jų tiesos teigimas yra nereta biografinių veiklų ypatybė.

Beje, konkrečios situacijos, kurios veikėju tapo Oleka-Žilinskas, įvadinio apibūdinimo man pritrūkus, sprendimas bendrąjį Lietuvos politinį-visuomeninį-kultūrinį kontekstą pateikti jau išsamiai aptarus – cituojant recenzijas – dvi pirmąsias jo režisuotas premjeras, pasirodė strategiškai pagrįstas: pirma esame suintriguojami, o ne atbaidomi „baniomis tiesomis“. Taip, visi mes žinome Lietuvą buvus be Vilniaus ir viso jo krašto, turėjus problemų su Klaipėdos kraštu, žinome 1930-uosius buvus Vytauto Didžiojo metais, o 1933-uosius paženklintus Dariaus ir Girėno skrydžio heroika bei tragiškumu, bet tuometės atmosferos atgaivinimas yra prasmingas ir pravartus. Ir visuomenine-kultūrine, ne tik siaurai teatrinio gyvenimo prasme, reikšmingi tapo Dramos ir Operos dešimtmečių paminėjimai, ko gero, paliudiję autorės išsakytą nuomonę: „Tiesiog paradoksas: įvairiopoos įtamos kupina tikrovė ne tik nestabdė, bet tam tikra prasme net skatino kultūros plėtrą.“ (p. 99)

Taigi autorė pirmiausia detalčiai aptaria (pateikdama recenzentų atsiliepimus) du pirmuosius Olekos-Žilinsko pastatymus Valstybės teatre: visų entuziastingai sutiktą V. Krėvės „Šarūną“ ir kur kas skeptiškiau – „Varpus“ pagal Dickensą (ir Sruogos inscenizaciją).

Ir čia jau visu ryškumu regime Sruogą, Žilinskui asistuojantį! Jis „Šarūno“ spektakliui paskyrė studiją, o autorė mums pasiūlo išgirsti ir skeptišką

liau įvardijus žmoną: V. Solovjova ir labai delikčiai minimos jos epizodinės aktorystės peripetijos Kaune (Nemanau, kad autorė pagrįstai priekaištauja V. Bičiūnui už „išauklėtam žmogui neleistiną pastabą“, štai tokia: „kuriam galui į 'Hamletą' ansamblį buvo įvestas pašalinis asmuo, ponias Solovjova, vaidinusi karalienės vaidmenį? Taip suvaidinti, kaip ji vaidina 'Hamlete', galėtų bet kuri mūsų dramos artistė.“ (p. 216). Nes kirba ir klausimas – kokia kalba įsiterpė į spektaklį kviestinė žvaigždė? Ar Valstybiniam teatrui buvo pritrūkę savų aktorių? Šiuo „šeimyninės situacijos“ pavyzdžiu noriu grįsti savo įspūdį, kad leidinyje man šiek tiek pritrūko pastangų ne tik aptarti, remiantis išsamiomis citatomis, konkretų epizodą, bet ir pasekti į jį atvedusių gijų ištakas.

Jeigu tektų įvertinti mokslinį knygos lygį, šiek tiek abejonių sukeltų orientacija daugiausia į publikuotą medžiagą – remiamasi straipsniais spaudoje (jie gausiai cituojami) ir kitų autorių leidiniais, kurie, matyt, jau grįsti archyviniais šaltiniais, kurių paieškai prireikia nemažai laiko ir pastangų. Išnašose vos viena kita tiesioginė nuoroda į archyvinę medžiagą... Gal tai iš dalies paaiškina ir kitą kilusį apgailėstąvą: knygoje apie XX a. pir-

Fausto Kiršos balsą, esą joje „mes nerandame ‘Šarūno’ pastatymo įvertinimo, kas mums būtų visų įdomiausia. Sruoga 80 pusl. knygoje tik dialektiškai ‘Šarūną’ aiškina, ir aiškina daugiau ne iš žiūrovo vietos, bet ir režisieriaus kėdės” (p. 49). Taip, galime pajusti neįtikėtiną šio maištingo rašytojo „persikūnijimą” į savo bičiulio režisieriaus kailį.

Galime suprasti, kad tokios – ginamosios– studijos tuo labiau prireikė po „Varpų”, daugelio skeptiškai sutiktų. Nors ir kaip autorė pagarbiai pristato šią Sruogos studiją, detalai analizuojančią spektaklį, daugiau cituodama nei komentuodama, bet reziumuodama baigiamąją jos dalį, pastebi: „Šioje studijos dalyje apibūdintas *Varpų* spektaklio charakteris atrodo labiau eklektiškas nei meniškai vieningas <...>” (p. 83). Taigi recenzentų kritišką požiūrį neturėtų mūsų stebinti. Bet Sruoga „pasirodė esąs atvirai suinterasuotas asmuo”, „gynęs spektaklį nuo bet kokios kritikos” (p.84).

Reikia pasakyti, kad Sruogos „reitingai” mano akyse šiek tiek krito. Taip, dar iš mokyklos laikų žinojau jį buvus aštrų polemistą, įvairiais pseudonimais galintį išsakyti ir kategoriškas, ir prieštaringas pozicijas – tai vis esą kultūrinio gyvenimo, intelektualinės minties išjudinimui... Dabar didįjį teatrą išvydau kiek nepalankiu jam kampu – polemisto plunksną galandančio prieš oponentus (savuosius ar bičiulio, t. y. tandemą), su šventa rūstybe įtikėjusio savo ir bičiulio neįsistatymu, „kūrybinėje diskusijoje” nevengiančio su žemėmis sumaišyti kokio „niekdario” vertę...

Ir kas tiesiog stebina – su keliais buvusiais Olekos-Žilinsko oponentais Sruoga vėliau taip ir nepajėgė susitaikyti, „išbraukdamas” juos iš teatrinės visuomenės” (p. 207) Tarp tokių „amžinųjų priešų” – ir Faustas Kirša, ir visa „Naujoji Romuva”, ir dar ne vienas „niekadėjas”.

Manychiau, autorė iškelia svarbią problemą šių dienų teatrologijai: „Sruogos studijas laikydami vieninteliu *Šarūno* ir *Varpų* vertinimo šaltiniu, šių dienų teatro istorikai taip pat kaltina ir tų spektaklių recenzentus dėl jų neišprusimo”... (p. 86)

Galima apgailestauti, įvardinti neteisinga situacija, kai Vytauto Didžiųjų metų proga paskelbus dramų konkursą, Sruogos „Milžino paunksmė” liko visai neįvertinta, taigi paniekinta (premija niekam neskirta, o valstybės lėšomis nutarta spausdinti keletą kitų pjesių) – du komisijos nariai, vadovaudamiesi daugiau ideologiniais kriterijais, „įveikė” trečiąją – Oleką-Žilinską... Vis dėlto išskaudintojo autoriaus atsakas įvairiais pseudonimais spaudoje taip pat prasilenkia su teisybe ir teisingumu.

Autorė garbingai neįsijungia į chorą, kaltinančių „niekadėjų”, neleidusių pilnai atsiskleisti talentingojo režisieriaus Olekos-Žilinsko užmojams (galima suprasti, kad ir anuomet, ir tuo labiau šią dieną tokių talento užtarėjų ir „siauro” patriotiškumo smerkėjų netrūksta). Bet jei mes regime tų laikų Lietuvą, „provincialią” jos sostinę Kauną – argi mus stebina išsakoma rusifikacijos baimė? Oleka-Žilinskas, pakviesdamas žymius artistus, pirmiausia baleto solistus rusų emigrantus – N. Zvierevą, A. Obuchovą ir V. Niemčinovą, sudarydamas sąlygas režisuoti garsiajam Michailui Čechovui, matyt, praturtino Lietuvos teatrinį gyvenimą, pakėlė jo kartelę, bet... Autorė pažymi, kad teatro užkulisiuose aktoriai tarpusavyje ėmė dažnųsyk kalbėtis rusiškai – ne vienas jų taip pat Rusijoje mokslus baigęs, tik, galima suprast, buvo spėjęs *atlietuviėti*, tik štai Teatrą nušvietus didiesiems rusų talentams...

Štai kaip į spaudoje užvirusias diskusijas – kritišką pasisakymą dėl baleto situacijos ir į 23 šokėjų bei režisieriaus padėjėjo Adolfo Butkaus „viešą protestą” prieš šią kritiką įsiterpė poetas Kossu-Aleksandravičius: „Mano mieli Čunovai, Volkovai ir visi kiti o-vai, evai ir enkos. Ir jūs, ponai Butkusai. Yra, matote, aukštas menas ir brangi tėvynė. Gal ir jūs tai gerai žinote ir jaučiate, gal ir jus kur nors traukia” (p. 134). Taigi vožtelta, ir ne su baltom pirštinaitėm.

(Vis krimtusis dėl *klaipėdiškių*, ir spaudoje išsakiusių nuoskaudas, kad gastroliuojantys Kauno aktoriai kalbasi rusiškai – o jiems štai reiškiami priekaištai dėl pasidavimo germanizacijai... – turiu progos dar ryškiau regėti skaudų tarpukario kolizijų vaizdelį).

Pagrįstai, manau, primenami anuomet girdėti priekaištai dėl ypatingai aukštų gastrolierių honorarų tuomečiame kontekste – ekonominė krizė pakirto daugelio gerbūvį... Tuo labiau, kad ir bendras Valstybinio teatro finansavimas, lyginant su lėšomis

Aktorius ir režisierius Andrius Oleka-Žilinskas

kitoms kultūros įstaigoms, buvo neproporcingai dosnus. „Valstybės teatras gaudavo *daugiausia* lėšų už visas kitas kultūros įstaigas: 1930 m. jam buvo skirti 2 133 895 Lt – beveik milijonu daugiau nei devynioms biudžete išvardytoms kultūros institucijoms (M. K. Čiurlionio galerijai ir Valstybiniam muziejui, valstybinėms bibliotekoms, Tautosakos rinkimo komisijai, Lietuvių kalbos žodyno redakcijai ir kt.)” (p. 154–155). Dabar žavimės tarpukario scenografijos palikimu (rūbų eskizais ir pan.), džiaugiamės, kad mūsų teatre darbavosi žymūs dailininkai, pvz., M. Dobužinskis, bet, regis, ne vienam suskausdavo širdį dėl išorinei prabangai švaistomų didžiulių pinigų. Tai atsiminimuose vėliau pabrėžė operos solistas Aleksas Kutkus (Kutkauskas), o kandusis J. A. Herbačiauskas gal su pagrįstu nerimu perspėjo: „Ponas Andrius Žilinskas, įgyvendinęs mūsų Teatre prabangos kultą, sudemoralizavo visą Teatrą: kas bus su Teatru, jeigu pinigų gaus jis mažiau? Kas bus? Nejau žlugs?” (p. 158)

Tuo labiau, kad Valstybės teatro direktorius gebėjo ir save užsienio kelionėn kartu su žmona „iškomanduoti” – vasarą (1932-ųjų), taigi sezonui pasibaigus, tad numatytoji pažintis su Vokietijos, Čekoslovakijos, Prancūzijos teatro menu buvo gan problemiška.

Autorė nepasiduoda „spaudimui” ir vertin-

Balys Sruoga

dama staigų Olekos-Žilinsko išvykimą iš Kauno 1935-iesiems vos prasidėjus. Ji neima dūsauti dėl „išvijimo”, „nesupratimo” ir pan., neužima vienos pusės (tiek herojaus opozicijoje su teatro kolektyvu, tiek ir su visuomene) advokato ar prokuroro vaidmens, bet gan mandagiai oponuoja vyraujančiai vienpusei nuomonei. „Manychiau, kad ne režisūrinė Olekos-Žilinsko kūryba (jos novatoriškumas iš karto pripažintas), o vadovavimas Teatrui buvo nesusikalbėjimo su visuomene priežastis ir pradžia” (p. 106)

Gana komplikotai susiklostė viso teatrinio gyvenimo panorama, 1932 m. Vaidybos mokyklą baigus Olekos-Žilinsko kursui ir išilijus į Valstybės teatrą. Ilgai užtruktų, jei sektume autorės pėdomis, narpliojant šią jaunųjų aktorių – o kartu ir jų Mokytojo – epopėją. Trumpai: pasitraukę iš šios valstybinės institucijos, įkūrė Jaunųjų teatrą – vadovaujamą Olekos-Žilinsko, paruošė sėkmingą premjerą „Dėdės Tomo trobelė”, bet didieji nesklandumai jau prasidėjo – 1933 spalio 7 d. Oleka-Žilinskas parašo atsisakymo iš Valstybės teatro direktoriaus pareigų raštą (12. 01 atleistas), netrukus atsisakė ir vadovavimo Jaunųjų teatrui, dalį aktorių atsivesdamas atgal į Valstybinį, į kurį pats 1934 m. sausį buvo grįžęs kaip režisierius...

O 1935 m. sausį, paėmęs mėnesį atostogų, Oleka-Žilinskas išvyko „gydytis į Paryžių”... Paskutinį skirsnelį autorė įvardija: „Išvykimas neatsisveikinus...” Užsienyje jiedu su žmona V. Solovjova išlėjo į M. Čechovo rusų teatrą, kuris netrukus sėkmingai ėmė gastroliuoti JAV... Šiais, jau anksčiau brandintais Olekos-Žilinsko planais, autorė linkusi aiškinti savo herojaus nenuoseklumą bei menką kaip režisieriaus produktyvumą paskutiniaisiais jo kauniškiais metais.

Autorės pozicija – nei smerkianti, nei teisinanti, bet prasmingai atsverianti vienašališką „nesuprasto genijaus” traktuotę.

Autorės gulgės giesmė?

Autorės, – deja, neįsimintos iš viešojo kultūrinio gyvenimo bei spaudos – regis, būta įdomios asmenybės. Jos nepriklausomą laikyseną paliudija ir ši knyga – kaip minėta, P. Česnulevičiūtė nepasiduoda savo herojų „apžavams”, nepradeda su jais tapatintis, vertindama jų poelgius – kūrybinius ar privačiai-viešus – laikosi, kiek tai įmanoma, objektyvių tiesos, teisingumo, meninės vertės kriterijų. Trumpą jos biografijos santrauką randame knygos gale (prieš asmenvardžių rodyklę, kurios pradžia turinyje keistokai nurodyta p. 251 – šiame puslapyje, nesuteikiant „skirsneliui” pavadinimo, pateikiama knygos anotacija (ar reziumė) bei glausti P. Česnulevičiūtės biografiniai duomenys. Tarp pagrindinių datų – 1925–2011 – įsiterpia studijos (baigta lituanistika Vilniaus pedagoginiame institute ir Lietuvos teatro dramos studija), pedagoginis darbas (keletą metų Šiaulių mokytojų institute, ketvirtį amžiaus, 1963–1988, Vilniaus universitete), matyt, neatsiejamas ir nuo mokslinio darbo (1953–1963 darbuotasi ir Lietuvių kalbos ir literatūros institute).

„Egzotiška” detalė: autorė buvo Perlojos respublikos, gyvavusios 1918–1923 m., prezidento Jono Česnulevičiaus dukra.

Knyga gražiai išleista (dailininkas Rokas Gelažius); LLTI, regis, rimtai ėmėsi pristatyti šį Česnulevičiūtės veikalą – jai į talką kibo pats leidyklos direktorius Gytis Vaškelis, sudarydamas asmenvardžių rodyklę, prie teksto triūsė – nežinia, ar iškart, ar vienai kitą dėl kažkokių priežasčių pakeitus – net dvi redaktorės (Danutė Kalinauskaitė ir Greta Lišauskaitė). Pagarbiai vertindama šį rimtą požiūrį, neiškenčiu nenusistebėjus tokia smulkmenėle – nors tekste tik viena kartą minima žymi operos solistė Vincė Jonuškaitė-Zaunienė, bet jos pavardė pasikartoja triskart – dar ir išnašoje bei, suprantama, asmenvardžių rodyklėje. Ir triskart (taigi neužkliuvo bent trims poroms akių) ji rašoma: Jonušaitė. Autorės tekste ji minima cituojant Veros Sotnikovaitės (Radauskienės) 1972 m. Čikagoje duotą interviu – sunku spręsti, kieno ši *korektūros* klaida... Bet juk ir šiandien mes turime Vincės Jonuškaitės-Zaunienės dainininkių konkursą...

Kaip minėjau, šią knygą į rankas paėmiau ne studijuodama teatro istoriją, o domėdamasi tarpukario Kaunu. Tad nesiimu jos įrašyti į teatrologinių studijų kontekstą – džiaugiuosi patirtais *smetoninės* Lietuvos kultūrinio gyvenimo išpūdziais. Turėtasis vaizdas tikrai pasipildė naujomis detalėmis, spalvomis, šešėliais... □

Mitologinių akmenų, riedulių, slėnių ir piliakalnių kraštas

Pažintinis turas po Salantų regioninį parką (Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos prie Aplinkos ministerijos išvažiuojamasis seminaras „Saugomų teritorijų tvarkymas, II etapas“)

Salantų slėnio panorama su tolimoje dunksančiu Imbarės piliakalniu.

Kartenos Švč. Mergelės Lurdo grotas.

Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė

Salantai yra Kretingos r., tarp Plungės, Darbėnų ir Skuodo, buvusi kuršių gyvenvietė (kuršiai buvę vakarų baltai, XIII a. juos išnaikino karai su kryžiuočiais, XIV a. čionai apsigyveno žemaičiai). Gyvenvietė įkurta XVI a. prie Salanto upės, Skilandžių kaimo vietoje. Anksčiau čia buvęs Skilandžių dvaras, dar anksčiau – tyvuliavo Liuteronų jūra. Žvainių pilkapyne mirusieji laidoti I tūkst. pr. Kr. II p. ir I tūkst. po Kr. Salantai nukentėjo per karus su švedais (XVII a. – XVIII a. pr.), todėl yra nemažai padavimų, su jais susijusių (pvz., šiame straipsnyje minimi Kartenos, Imbarės, Šauklių riedulyno padavimai). 1710 m. maras praretino salantiškius, pagal bažnyčios įrašus, 1715 m. teliko trys sodybos. Salantiškių pasididžiavimas – dvibokštė, raudonų plytų Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia, statyta arch. K.E. Strandmano 1906–1911 m., su neogotikinio stiliaus suolais, klausykloomis, altoriais. Kairės navos altoriuje esantis Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu paveikslas tapytas XVII a. (buvęs ir pirmoje Salantų bažnyčioje).

Pakelyje ant smėlio kauburio, stulpo ar stogo – po gandrą, jų šiemet yra beveik kiekvienoje sodyboje. Jei baltųjų gandrų kolonijoje kasmet vidutiniškai 33 gandalizdžiai, šiemet – net 36. Pravažiuojame Rietavo bažnyčios bokštus. Būtent čia Lietuvoje įkurtas pirmasis telegrafas, uždegta pirmoji elektros lemputė (elektrinė), garsi muzikos mokykla, žemaitukų veislynas (yra ir dabar). Rietave gyvena Aleksandro II meilužė, jai pastatytas biustas, o dvaro teritorija tvarkoma (Rietavo Oginskių dvaro parkas). Rietave Platonas Zubovas vedė neturtingą merginą iš Vilniaus r. Plikšių kaimo.

Praūžiamo pro Bebrungą. Justinas kartu su kitu režisieriumi Vytu čia yra „sukęs filmą“, tad papriestarauja: „Pavadinimas iškreiptas, turėtų būti Bebrungė (*bebro unga*). Čia būta garsios Oginskių bebrų (dėl kailiuko ir mėsos juos vežė užsienin) veisyklos (baudžiauninkai per lazdos mostą, t. y. per 30 m negalėję prie jos prieiti), šalia gyvena bebrų pri-

žiūrėtojai, stovėjo vandens malūnas (ir dabar veikia), kuris pakėlė Platelių ežero vandens lygį. Iki trečiojo padalijimo bebrus visai išnaikino, tik 1958 m. vėl jų privežė iš Voronežo“. Pasirodo, bebriskus gali prisijaukinti kaip šuniukus, be medžio žievės, jie mėgsta obuolius, yra vegetarai. Bebrungėje dar gali sutikti geltonsnapes gulbes giesmininkes (gieda tarsi triūbuoja), kai poruojasi, pageltonuoja ir jų viršugalvis.

Pro žydinčių bulvių laukelius, pro Kalniškius žvyrkelį pasiekiame Karteną, IX–XIII a. buvusį kuršių gynybinį centrą. Kartenos piliakalnio (I tūkst. – XIII a.) Minijos slėnyje mūsų laukia žemaitiški patiekalai, pvz., cibulinė sriuba, kraujinė dešra, kad „pasisemtume stiprybės laipiojant po kalnus“. Užkandžiaudami grožimės stačiais 30 m. aukščio piliakalnio šlaitais. Pasak legendos, jame gyvenęs Žemaičių karalius. Pavadinimas kilęs nuo tada, kai Minijos slėnyje, kur vaišinamės, dėl jo pamėmimo pirmumo teisės susikovę rusai su švedais, tuomet žemaičių vadas sušukęs pavaldiniams: „*Vėizėkiet, karė tenaa!*“ (išvertus: Žiūrėkit, karas tenai!). Rašytiniuose šaltiniuose Kartena (lot. *Cartine*) minima 1253 m. Atlaikiusi ne vieną antpuolį, tvirtovė 1263 m. visgi kryžiuočių sudeginta.

1995 ir 2012 m. ištirtas papėdėje ir aukštumoje buvusios gyvenvietės kultūrinis sluoksnis (tyrė arch. Julius Kanarskas), aptikta stulpinės konstrukcijos antžeminių pastatų pėdsakų, o papėdės ugniavietėse rasta X–XIII a. dirbinių, pvz., žalvario žiedas išplatinta viršutine dalimi, smeigtuko galvutė, sagties liežuvelis, lipdytos keramikos šukių, degintinių kaulų... Kartena – ne vien piliakalnis, tai ištisas archeologinis – istorinis kompleksas. Statūs šlaitai ir smėlėti Minijos skardžiai, visas slėnis – *Natura 2000* paukščių apsaugai svarbi teritorija.

Rieduliais nusėta Minijos santaka su Kūlupiu kylame šlaitu aukštyn aplankyti kitų įžymy-

Karvės (Velnio) pėda Laumės kūlyje.

bių – mitologinio akmens Laumės kūlio su Karvės (Velnio) pėda ir Abakų kaime esančios Kartenos Lurdo grotos. Šiuose skardžiuose tarp lapuočių gyvena į Raudonąją knygą įtraukti tulžiai, o pievose peri griežlės. Minijos intako Alanto kairysis slėnis išraižytas rėvomis, intakais ir šaltiniais. Čia –

Nukelta į 5 psl.

Riedulių nusėta senvagė.

L. Vasiliauskaitės-Rožukienės nuotraukos

Atkelta iš 4 psl.

Alanto kraštovaizdžio draustinis, kuriame saugomos augavietės: vyriškųjų ir šalmuotųjų gegužraibių, daugiamėčių blizgių, miškinių česnakų, baltijinių ir dėmėtųjų gegūnių; aptinkami reti vabzdžiai: juodieji apolonai, machaonai, didieji auksinukai, pušyniniai melsviai, o sraunioje šaltiniuose Miniijoje – upėtakiai, šlakiai, lašišos, žiobriai, ūdros.

Laumės kūlis – valstybės saugoma kultūros vertybė. Tai Kartenos mitologinis akmuo, pilkšvas granitas, garsus dėl pėdų išpaudų. Jis (beveik 3 m ilgio, 2 m pločio, aukštis nuo 25 iki 85 cm.) ledynais atkeliavo iš Skandinavijos prieš 12–13 tūkst. m. Didžiausią akmens įdubimą, primenantį kanopą (17 cm ilgio, 15 cm pločio, 1,5 cm gylio) vieni vadina Karvės, kiti – Velnio pėda (Šiaurės vakarų Žemaitijoje pėduotų riedulių gausu). Pasak padavimo, senų senovėje akmenys būdavo minkšti, tad nesunkiai kanopą įminė praeivė karvė, kiti mano, kad jį benešdamas pametė velnias (ne šiaip sau samdinė kažkada prie jo mačiusi „kareivį“, kuris išnyko tik pagarbinus Jėzų Kristų). Žmonės porina, kad prie šio akmens laumės ateidavusios apsiskalbti. Pernai patyrinėjus rastas akmenų nuogulų sluoksnis (kaltas visgi ledynmetis). Nustatyta, kad įdubimai gamtinės kilmės (ne velnių, karvės ar žmogaus rankų darbo).

Užkopę į Kartenos lurdą, pirmiausia akis praplauname gydomuoju vandeniu iš stebuklingo šulinio (paragaujame jo ar išpilame). Priešais – Švč. Mergelės Lurdo grotą, kiek aukščiau – ir koplyčia, tarp jų – Kristaus, nešančio Kryžių, statula. Lurdą 1922 m. pastatė iš Pirmojo pasaulinio karo gyvas ir sveikas pargrįžęs Kazimieras Navirauskas (čia susapnavo Švč. Mergelę Mariją). Jos skulptūra atvežta iš Prancūzijos Lurdo, o Kristaus skulptūra – iš Švėkšnos. Koplyčioje – XVIII a. pab. barokinis altorius iš Budrių bažnyčios, ten pat kraštietės Reginos Balčikonienės tapyti angelai. Vieta lankoma maldininkų; miškininkai, medžiotojai čia rengia susitikimus. Abakų kaimo žmonės savanoriškai tvarko šią vietą. 2005 m. Kartenos bendruomenės rūpesčiu Lurdas atnaujintas, koplyčia restauruota. Manoma, čia tikrasis alkakalnis (prie ažuolo rastas apeiginis akmuo su dubeniu, čia būta ažuolų, kurių šlaitas buvęs nuplautas).

„Ką ledynas paliko, tą ir turim Salantuose“, – sako atsakinga už gamtą gidė. Paskutinis ledynas (prieš 26 tūkst. m.) išgraužė sraunius, plačius kaip loviai Miniijos, Salanto ir Erlos upių slėnius, atridenų natūralius riedulynus. Plačiadugnio Erlos-Salanto-Miniijos klonio ilgis – 58 km., gylis iki 30 m, plotis – iki 500 m. Vaizdingiausia klonio atkarpa (32 km) – nuo Mosėdžio iki Kartenos. Salantų regioniniame parke (13 264 ha, įkurtas 1992 m.), be didžiausio ir išpūdingiausio Lietuvoje Šauklių (73 ha), yra Kulių, Erlėnų, Igarių riedulynai, taip pat penktas pagal dydį Lietuvoje pavienis riedulys – Šilalės kūlis.

Riedame pačia gražiausia Kretingos rajono atkarpa. Prasukam pro Kūlupėnus, garsius dėl 1930 m. nutiesto geležinkelio. 1958 m. iš čia buvo tremiami Salantų ir Kretingos apylinkių gyventojai. Kūlupėnų geležinkelio tiltas (1932 m.) – aukščiausias Žemaitijoje. Vyskupo M. Valančiaus motina Ona Stankutė-Valančienė (ir Salantų meras) kilę iš Kūlupėnų. Kū-

Nukelta į 8 psl.

ISTORINĖS ATMINTIES KELIU

Rugsėjo 6–13 d. *Lietuvos muziejų kelias* pakvietė į konferenciją bei parodos atidarymą Gargžduose ir pažintinį žygį Utenoje

Rugsėjo 6 d. Gargžduose vyko konferencija „1863 metų sukilimo įtaka Lietuvai ir Gargždams: kai varpai virsta patrankomis“. Atidaryta Vilnių, Telšius, Kelmę, Anykščius, Kauną, Biržus apkeiliavusi kilnojamoji paroda „1863 metų sukilimo ženklai Arturo Grotgerio kūrybos cikluose „Polonia ir „Lituania“.

Tai jau trečioji Gargždų krašto muziejaus rengiama konferencija šiais metais. Skirtingus 1863 metų sukilimo aspektus konferencijoje pristatė trys pranešėjai. Konferencijos dalyviams buvo atskleista ne viena intriguojanti 1863 m. sukilimo detalė, mažiau žinomi istoriniai faktai.

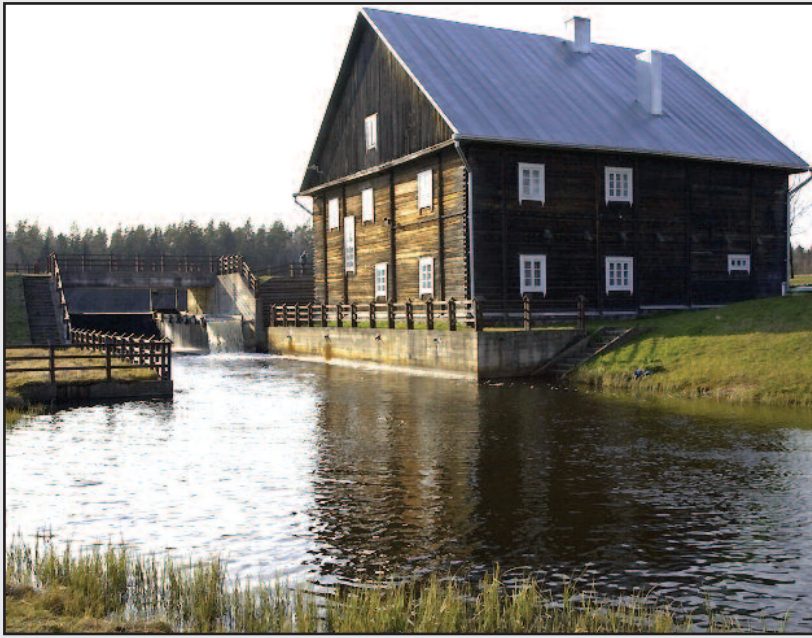
Konferencijoje dalyvavo Alina Galvanauskienė, Kėdainių krašto muziejaus padalinio – 1863 m. sukilimo muziejaus vadovė, Marijus Šidlauskas, Klaipėdos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto docentas, Regina Šiurytė-Šimulienė, menotyrininkė. Taip pat dalyvavo Klaipėdos rajono savivaldybės tarybos nariai, administracijos darbuotojai, Kultūros skyriaus vedėjas G. Bareikis, Vilniaus Lenkijos instituto atstovas, Lietuvos dailės muziejaus atstovas.

Paroda atidaryta Gargždų krašto muziejuje, įkurtame 2005 m. kovo 3 d. istoriniame pastate, senoje miesto dalyje, šalia XIX a. baronų Rönne įveisto parko. Pagrindiniai muziejaus veiklos tikslai yra kaupti, saugoti, tirti, konservuoti, restauruoti, eksponuoti ir populiarinti Gargždų miesto bei Klaipėdos rajono istoriją, kultūrą atspindinčias dvasines bei materialines vertybes, susieti jų apsaugą su lankytojų kultūros ir švietimo poreikiais bei kultūros paslaugų teikimu. Muziejuje šiuo metu veikia unikaliais archeologiniais radiniais turtinga ekspozicija „Pradžių pradžia“, kur pristatomi archeologiniai radiniai iš Gargždų apylinkių, iš geležies amžiaus.

Rugsėjo 13 d., penktadienį visi, besidomintys sukilimo įvykiais Utenos rajone, buvo pakviesti dalyvauti pažintinėje ekskursijoje „1863 m. Minčios miškų aidai“.

Tauragnų apylinkės – ne tik vienos gražiausių Utenos rajone (kurių bene didžiausia puošmena – giliausias ežeras Lietuvoje), bet turi ir turtingą istorinę praeitį. Visuose svarbiausiuose Lietuvos istorijos įvykiuose vienaip ar kitaip dalyvavo ir Tauragnų apylinkių žmonės. Jau V a. Taurapilį valdė galingas kunigaikštis, Mindaugas šį kraštą buvo atidavęs kalavijuočių ordinui, daugiau kaip po 100 metų Jogaila Tauragnų dvarą padovanojo Vilniaus vyskupui, pro Tauragnus 1812 m. ėjo vieno iš Napoleono maršalų kariuomenė, o XIX a. Tauragnų dvaro savininkai Puslovskiai kieta ranka spaudė apylinkių valstiečius, kol jų kantrybė trūko. 1861 m. ir 1862 m. valstiečiai subruzdavo, o dvarininkas tiems bruzdėjimams numalšinti iškvietė net caro kariuomenę. Tačiau išliepsnojus 1863 m. sukilimui, valstiečiai ištisais kaimais dėjos prie sukilėlių. Vilniaus generalgubernatorius M. Muravjovas be gailėsčio numalšino sukilėlius, daugelis jų buvo ištremti į Sibirą, o jų vieton atvežti rusų valstiečiai – irgi tremtiniai. Ties šiuo svarbiu istorijos įvykiu ir buvo stabtelta – pasileista į kelionę 1863 m. sukilėlių takais.

Pažintinės ekskursijos dalyviai atvyko į Utenos kraštotyros muziejų, o paskui keliavo į Tauragnų krašto muziejų, išgirdo ir pamatė, kuo įdomus šis kraštas, pabuvo šalia Moko akmens, menančio pagonybės laikus ir sukilimo metus, aplankė Minčios malūną, kuriame sukilėliai ruošė ginklus, sustojo Minčios sukilėlių kapinaitėse.

Minčios vandens malūnas

Dabar čia – tylą ir ramybę, o prieš 150 metų Minčios miškuose Kasparo Maleckio vadovaujami sukilėliai susirėmė su caro armijos kazokais.

Minčios sukilėlių kapinaitėse vyko minėjimas, skirtas 150-osioms sukilimo metinėms. Ekskursijos dalyviai susitiko ir pabendravo su žmonėmis, kurie dar prisimena savo senelių pasakojimus apie tuos laikus, paragavo šaulių košės. Ekskursijos dalyvius lydėjo muziejininkė Bronė Juknevičienė.

O dabar – šiek tiek žinių apie Utenos muziejų. Muziejus Utenoje buvo įkurtas 1929 metais. Tų metų lapkričio 22 dieną Utenos apskrities valdyba leido Utenos apskrities antrojo rajono mokyklų inspektoriui Antanui Namiui steigti muziejų ir paskyrė jį to muziejaus direktoriumi.

Prasidėjus sovietų okupacijai, A. Namikas buvo iš pareigų atleistas ir iš Utenos pasitraukė. Muziejus liko be priežiūros. Karo metais dauguma eksponatų buvo sunaikinta arba išgrobstyta.

1948 metų liepos 10 dieną į rinkinių knygas įrašyti pirmieji atkurto muziejaus eksponatai, o Utenos pradžios mokyklos vedėjas Jonas Novoselskis perdavė išlikusius A. Namiko įkurto muziejaus eksponatus.

Iš vieno kambario buvusioje pradžios mokykloje 1951 metais muziejus persikėlė į didesnes patalpas, o dar po šešių metų įsikūrė pastate Nr. 3 Utenio aikštėje, kuriame muziejus veikia ir dabar.

1971 metais Tauragnuose buvo atidarytas pirmasis Utenos kraštotyros muziejaus padalinys – T. Tilvyčio memorialinis muziejus, dabar jis vadinamas Tauragnų krašto muziejumi.

Nuo 2000 metų rudens Utenos kraštotyros muziejuje veikia dar vienas padalinys – Vytauto Valiušio keramikos muziejus, moderniai įrengtas, su edukacine klase ir daugiau kaip 20 metų rinkta V. Valiušio keramikos kolekcija.

Lankytojai gali nuvažiuoti ir į Juknėnus – brolių Antano ir Motiejaus Miškinų literatūrinę-etnografinę sodą, 2005 metais tapusią jau trečiu Utenos kraštotyros muziejaus padaliniu.

Šiuo metu Utenos kraštotyros muziejuje galima aplankyti archeologijos, etnografijos ir senosios skulptūros bei amatų ir verslų ekspozicijas, taip pat vyksta aktyvi parodinė veikla, rengiami edukaciniai užsiėmimai, kultūriniai renginiai, vykdomas mokslinis-tiriamasis, leidybinis darbas. Muziejuje sukaupta daugiau kaip 71 tūkstantis eksponatų. □

Minčios sukilėlių kapinaitės.

Jono Baltakio nuotr.

ALGIMANTAS MIKUTA

BALADĖ APIE BĖGANTĮ LAIKĄ

Įeisim kiekvienas į savo kabiną,
Į savąjį urvą, į savo likimą.
Ir skalėse mažos rodyklės virpės, –
Štai šitiek potencijos,
Šitiek vertės.
Prašau – perigėjus,
Prašau – apogėjus.
Prašau – perspektyvos penkiolikai amžių.
Gimdykite, bobos, plikus išradėjus
Po rudenio saule, po Grįžulo samčiu.
Atverskite galvas į ugnį raudoną.
Gal jūs paskutinės šitaip. Raudokit.
Gal jūs paskutinės šitaip. Nekeikit.
Negalima nieko šioj žemėj pakeisti.
Išėjo mamutai. Išėjo bizonai.
Skambėjo moliniai palydų bidonai.
Ir stovi kieme paskutinis arklys,
Nuleidęs prieš žmogų rasotas akis.

Stotis bus pilna. Ir miestas bus pilnas.
Už miško perkūnija tyliai grūmos.
Eis baisiai triukšmingas kaubojiškas filmas,
Ir moterys alps nuo karštos gumos.

Ir bus ne visi prie stebuklų pripratę,
Ir bus ne visi paragavę bėdos.
Pasaulis, vienam dovanojęs pradžią.
Kitam nebeleis pragyvent valandos.

Tarp tų priešingybių, tarp šukių ir šukių,
Bereikšmės minios ir reikšmingo savęs
Mažasis neklaužada erzins šunį,
Didysis neklaužada apsisves.

MŪSŲ AKYSE

Mūsų akyse prasiskiria namai,
sulapoja vamzdžiai ir kranai,
ir kokia nors priemiesčio pašiūrė
pakelia raudoną Grino burę.

Mūsų akyse prisikelia tėvai,
virš tėvų suošia nukirsti klevai.
Saulė nesileidžia, žolės neapsninga,
vaikštome po žemę, skaudžiai nuodėmingą.

Mūsų akyse skraido traukiniai,
ant žmonių krūtinių kabo taikiniai.

Man iki šiol atrodo,
Kad mes tik žaidžiam suaugusius.
Pažaidę sukraunam po lova
Netikrus telefonus ir šautuvus.

Ir einam be rūpesčių šokt
Nuo šlaito į Juodąją sietuvą,
Ir viską dar reikia išmokti.
Ir viskas glėbiais apglėbiama.

fotomanai.lt nuotr.

Man iki šiol atrodo,
Kad aš nežinau, kas ta nemiga,
Ir niekas iš mūsų dar nemirė,
O mirę tuoj nusijuoks.

ATVIRUMAS

Kokia kančia stovėti atviram,
prieš minią marškinius užvertus,
kaip seifui, naktį iškirstam,
kaip mechanizmui stiklo korpuse.

Praeina šunys ir piliečiai.
Prabėga žvilgsniai ir vaikai.
Kaip elektrinėj schemoj šviečia
Širdis raudona ir nuoga.

Įtarūs seniai grabinėjas
kaip neregiai apie žmonas
po mano tvinksinčias venas,
minčių mazgus išnarplinėja.

Nutraukia nervą. Kaip šaunu.
Ateina monteris su žnyplėm,
toks pagiringas, pūkščia, šnypščia,
pribarsto burną pelenų.

Gera, kad kiemsargis pašluoja,
nuvaiko šluota balandžius.
Šlakuotos senmergės pudruojas
prieš mano tviskančius vyzdžius.

Gruodžio gatvė. Aš nenoriu
Semaforų, šviesoforų.
Dega snieguose kaip rūdys
Moterys raudonais rūbais.

Tupia mėlyni lėktuvai.
Kaista sprinterių liežuviai.
Išsitaškęs į šalis,
Klykia žalias butelys.

Mano veidą, mano graudų

Dvidešimt spalvų apšaudo.
O aš noriu kaip pagonis
Būt šviesus ir vienatonis,

Kad ištirpčiau ar ištikščiau
Žiemoje ir tavyje,
Kaip tie persigandę kiškiai
Ten, už miesto, pusnyje.

RUGPJŪČIO DANGUS

Vėl guli virš sodų rugpjūčio dangus –
Plieninis žvangantis lakštas.
Aš stoviu tarp medžių. Aš jaunas žmogus.
Aš jaunas, bet praustas ir plaktas.

Triumfavo gegužis gėlėm iš laukų,
Žiedadulkių šventėm kas naktį.
O mano pavargusiam veidui sunku
Tarp džiugesio to išsitekti.

O mano pavargusiam veidui sunku
Po liepos skliautais neužpliekti,
Kai dūžta kasdieną virš mano plaukų
Po saulę – po degančią lėkštę.

O mano pavargusiam veidui lengviau
Rugpjūty, už miško, už lauko.
Aš augantį obuolį rankoj laikau
Ir visko iš rytdienos laikiu.

Gal akys prašvis, gal širdį suspaus.
Nėra pastovumo jokio.
Nei tokio skausmo, nei tokio lietaus,
Kad saulė po to nesijuokiu.

Nei tokio patoso, kad gėlės šiene
Kvatotų, jog jas nukapojo.
Rugpjūčio dangus dubliuoja mane,
Ir aš jį netyčia dubliuoju.

Mes verkiame, mes krūpčiojame porą dienų –
Nuvargę, išgėrę, pražuvę.
O trečią nusišviečiam virš akmenų,
Virš visko, kas bus ir kas buvo.

KNYGŲ APŽVALGA

Renata Šerelytė

Erin Morgenstern. Naktinis cirkas:
romanas. Iš anglų kalbos vertė Danguolė Žalytė.
– Vilnius, Alma littera, 2012

Prisipažinsiu – nemėgstu cirko. Ypač dresuotų gyvūnų ir iliuzionistų pasirodymų. Pirmųjų man gaila (ypač – išdžiū liūtų ir tigrų), o antrieji, palyginus su didžiais iliuzijų meistras, kadaise tvarkingiausiais mūsų buitį ir būti, atrodo tokie pasigailėtini. (Užtenka prisiminti komunizmą, kurį kaip šviesią ateitį piešė istorijos mokytoja – argi koks triušis, ištrauktas iš skrybėlės, gali tam prilygti?). Todėl pamaniau, kad šio romano nevertėtų skaityti, nes išankstinė nuostata neabejotinai kenkia. Dar visa laimė, kad nepažįstu autorės – vien jau už tai, kad pagrindiniais personažais pasirinko du jaunus iliuzionistus, pradėčiau jos nekęsti.

Kita vertus, kodėl turėčiau? Ar pats romanas nėra iliuzija?

Jis primena lengvą ir, kaip yra pasakęs Regimantas Tamošaitis, purų tekstą, kuriame sudėta viskas, ko masinio vartotojo skoniui reikia – konservantai, emulsikliai ir skonio stiprikliai. Ne veltui autorė romane pateikia prabangias Vidurnakčio vakarienes – tai puiki proga aprašyti vakarinius damų tualetus ir patiekalus, neįpareigojančius pokalbius ir snobiškus juokelius, žodžiu, visa tai, kas taip žavi miesčionis, pasivadinusius elitu. Skaitant tekstą, man net pasidingojo, kad tuoj išvysiu ir kokią mūsų žvaigždę, na, kad ir tą, kurios vardinius rankinukus sumalė šiukšlių smulkintuvas, o jai net blakstiena nesuvirpėjo.

Bet ne rankinukai čia svarbiausia, o lažybos. Du ponai, burtininkas Prosperas (po perkūnais, ar nebūtų galima palikti Šekspyro ramybėje!) ir kažkoks mišlingas vyras pilkais drabužiais ir inicialais A.H., susilažina, kad vieno (ar kito) žaidėjas laimės. Žaidėjai – du jauni iliuzionistai, berniukas iš prieglaudų Markas ir Selija, Prospero duktė. Bala nematė, kad jie abu iliuzionistai, kad paskui fatališkai ir trafaretiškai įsimyli vienas kitą, šitai dar būtų galima iškęsti, bet kam reikalingos tos lažybos? Kas tai – gyvybės ar mirties klausimas? Fausto ar Otelio situacija? Ko tie ponai nori pasiekti? Išgelbėti pasaulį? Klausimai netaktiški, nes niekas tokių dalykų, kalbant apie romanus, nebekelia. O teigiamai atsakius į paskutinįjį klausimą, ko nors dar norėti ar pageidauti apskritai nepadoru.

Veikiausiai tų mišlingų lažybų reikėjo tam, kad autorė galėtų pradanginti abu jaunuosius iliuzionistus įsimylėjęlius nežinia kur, lyg ir sustojusiame laike. Kitaip pasielgti ji ir negalėjo, nes, tiesą pasakius, sunku tuos veikėjus įsivaizduoti realiam gyvenime – mokačius mokesčius, šluostančius vaikams varvančias nosis, besibarančius su kaimynais ir besikapstančius pelargonijų lysvė. Tam reikia gyvų žmonių, o Selija ir Markas – popieriniai, paryškinti jausmingų spalvų flomasteriu. Užtat jie gali būti, kur nori – sustojusiame laike ar įstrigę prekybos centro tarpdury. Ar skaitytojai, kuriam įdomūs gyvi žmonės, tai turėtų rūpėti?

Betgi negražu taip kalbėti apie vaizduotės kūrinį, o naktinis cirkas, be abejonės, toks ir yra. Kam gi būtų paantraštė – „svajonių cirkas“. Bėda tik ta, kad svajonės skiriasi, o ir vaizduotė, žiūrėk, viena kitai neprilygsta. Mūsų realybė šiurkšti, ir cirkui dažniausiai suteikiama toji prasmė, kurią jis veikiausiai ir turėtų įkūnyti – nejuokingos klounados, priverstinės dresūros, žmogaus ir gyvūno kančios, kraujo ir prakaito kvapo, nematomos senatvės ir mirties, publikos abejingumo, instinkto ir valios priešpriešos.

Be to, kam šovė į galvą, kad „Naktiniame cirke“ „stulbinamai įtikinamai“ aprašytas XIX amžius? Ne veltui vienas iš buvusių kultūros ministrų griežtai pasakė: skaitykite senas knygas, ponai! Bet ponai tik pasipiktino, ypač leidėjai. O juk vienas puslapis iš „Oliverio Tvisto“ kur kas įtikinamiau atskleistų XIX amžių, nei cukriniai „Naktinio cirko“ nėriniai. Ar Markas prašė prieglaudoj papildomo šaukšto košės ir buvo už tai nubaustas, ar ėjo mokslus pono Feidžino mokykloje su kišenvagiais ir keksėmis, ar buvo paliktas griovy numirti?.. Politiškai korektiškas ir dirbtiniu saldikliu pasaldintas amerikiečių autorės vaizduojamas XIX amžius. Ar nevertėjo dėl intrigos nusikelti į kokią nors aktyvesnį laikotarpį, kur galvos skraidė kaip kopūstai ir kardai švytravo kaip žaibai vasaros naktį? Ar į priešistorę, kur per apsamanojusias ir pirmųjų šiais papročiais apaugusias išvartas šokinėjo staugiantys tiranozaurai?..

Ne, nevertėjo, nes iš svajonių cirko tada nieko neliktų – tik šlapia vieta. Šis produktas yra skirtas vartoti čia ir dabar, jis negali išeiti iš savo galiojimo laiko. Tai liudija iškalingas faktas, kad romane veiksmas vyksta išimtinai esamojo laiko formomis. Dialogai nušlifuoti ir bespalviai. Jokios nenorminės leksikos. Kyla įtarimas, kad naktinis cirkas – erdvė, kurioje išnyksta ne tik žmonės, bet ir kalba. Čia jau būtų šokia tokia mįslė, bet veikiausiai jos įminimas perdėm

banalus. Laiko formos – ne tik gramatinis, bet ir filosofinis reiškiny, o koks cirko mėgėjas vargins savo vargšę, svajonių pripildytą, bet šiaip jau apytuštę galvą ir dėl vieno, ir dėl kito?.. Cirkas – ne teatras. Ir ačiū autorei, kad Prospero dukterį pavadino Selija, o ne Miranda. Ir veikiausiai ne iš gailėsčio Šekspyriui – tiesiog kai per daug klasikos citatų, tekstas sužiedėja ir vartotojas gali paspringti.

Laurie Halse Anderson. Žiemos mergaitės:
romanas. Iš anglų kalbos vertė Ina Jakaitė.
– Vilnius, Alma lit-
tera, 2012

Mano mylimas G. K. Chestertonas rašė, kad į paprastus dalykus, pavyzdžiui, į stalo šviestuvą, žmonės yra įpratę žiūrėti rimtai. O štai rimtai žiūrėti į visatą niekaip neišėina, nes ji anaip tol nėra paprastas dalykas ir rimtas požiūris jai netinka dėl to, kad perdėm mažai apie ją žinome. Šis posakis tinka ir kai kurioms knygoms – į kokių nors mistinių romanų galima žiūrėti su šypsena, netgi juoktis beskaitant, bet vargu ar šypsosies, skaitydamas psichopato ar bulimikės išpažintį, kurioje medicininės išvados viena už kitą sausesnės ir žiauresnės.

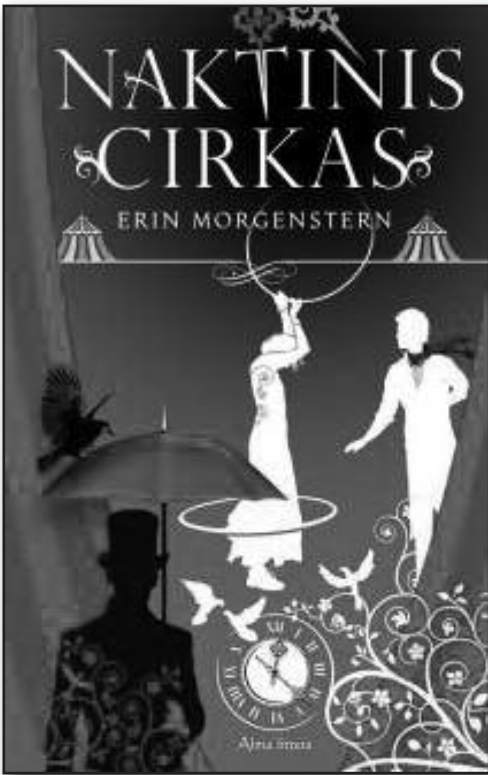
Todėl ir į „Žiemos mergaites“ reikia žiūrėti rimtai, kaip žiūrima į ligos istoriją. Autorės sąžiningumas, rašant apie savo kūno nekenčiančias ir badu besimarinančias mergaites, suteikia jai tik pliusų ir netgi pakylėja kūrinį iki simbolikos. Žiemos mergaitė – ar tai tik įšalusi veidrodžio amalgame anorektikė, norinti nusivilkti odą kaip nemėgstamą drabužį?.. Gal tai – ir savotiškas visuomenės atspindys?.. Skaitant romaną, kuriame gausu amerikietiško gyvenimo realiųjų ir kai kurios visuomeninės gerovės apraiškos primena grimasas, nejučia kyla klausimas – ar tai civilizuotos visuomenės liga? Ar vadinamosiose besivystančiose šalyse yra anorektikų, o jei yra – tai kiek, kokio jie socialinio statuso? Ar neapykanta kūnui, taip pat kaip ir jo dievinimas, yra visuotinis reiškinys, ir ar visur kūnas tapo kulto objektu ir kokios gi yra šio kulto apeigos?..

Ir gal šita baidi liga slepia krislelį nemalony ir nepriimtinos tiesos? Socialinės, o gal – metafizinės? Juk ir anoreksija, ir bulimija – du kraštutiniai, dvi atspindžio pusės, kreipiančios ne kur kitur, o savinaikos link. Ir vienas svarbiausių simbolių šiame kelyje yra veidrodis. (C. S. Lewiso „Perelandroje“ yra puikus momentas, kai šėtonas paduoda dar nesugundytai Veneros moteriai (pirmapradei Ievai) veidrodį, kad ši pamatytų savo atspindį). Taigi veidrodis yra savotiškas pažinimo vaisius, turintis kartų skonį. O žiemos mergaitėms – ir mirties veidas, kuris sako, kad tik sverdama nulį kilogramų, busi tobula. Kitaip tariant, pasieksi tobulumą, kai mirsi. Štai todėl ilgai žiūrėti į veidrodį yra baisu, nes savo akyse gali išvysti beprotystę. Štai todėl kiekvienas veidrodis yra negailėstingas ir visada išryškins raukšles ir tai, kas atrodo negražu, netobula, laikina. Štai todėl Eimunto Nekrošiaus „Rojuje“ tą velnio daiktą veidrodį apvynioja blizgančiu popieriumi ir atiduoda pragarui.

Romanas autentiškas, galbūt truputį įtartinos atrodo tik lažybos. Bet gal jos – specifinis amerikiečių autorių literatūrinis triukas, kitaip tariant, atspirties taškas, nuo kurio viskas prasideda. Romano herojė Lija susilažina su savo drauge Kese – kuri bus liesesnė, ta ir laimės. Bulimikei Kesei eilinio vėmimo metu plyšta stemplė, ir ji numiršta, taigi pralaimi.

Nieko sau lažybos. Bet veikėjos – maištaujančios paauglės, taigi norom nenorom su tuo susitaikai. Tik vėl kiek įtartinas įkyrus Kesės vaidenimasis: ji rodosi Lijai netikėčiausiomis akimirkomis ir ją gąsdina. Ir skaitytojai baisu: vargšė mergaitė ne tik krapų stiebelių kalorijas skaičiuoja ir senelės peiliu prieš veidrodį pjaustosi, norėdama suliesėti, bet dar ir haliucinacijas regį. Gaila vargšės Lijos. Nes autorė moka saikingai tas kančias aprašyti – taupiu, išraiškingu stiliumi, kurį galima pavadinti netgi poetišku. Jeigu poezija, žinoma, čia irgi suprasime kaip ligą. Niūrią ir romantišką, kaip paranoją.

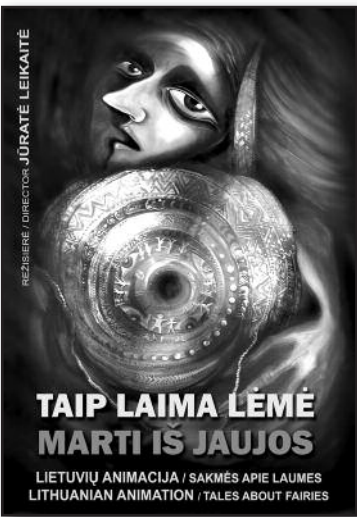
Katalikų misionieriaus liudijimu, keli Ruandos vaikai, matę žudomus savo šeimų narius ir artimuosius, palengva mirė nuo išsekimo, nes atsisakė valgyti. Veikiausiai juos kažkas įkalbinėjo, prašė, bandė pamaitinti. Bet jie mirė, nes buvo pakirsta jų sielos gyvybė, ir pakirsta taip smarkiai, kad kūnas čia nebeturėjo jokios reikšmės. Apsidairę aplink, rastume tokių žmonių visai netoli, šalia. Susalusius veidrodžio atspindžiuose. Todėl tokie romanai kaip „Žiemos mergaitės“ suteikia vilties, kad atpažinsime juos. Nors tiek. Nes pasidalinti žiemos našta galima ne su kiekvienu, o tuo labiau – užgydyti žvilgančio ledo asmenų iškirstus randus.

Kultūros kronika

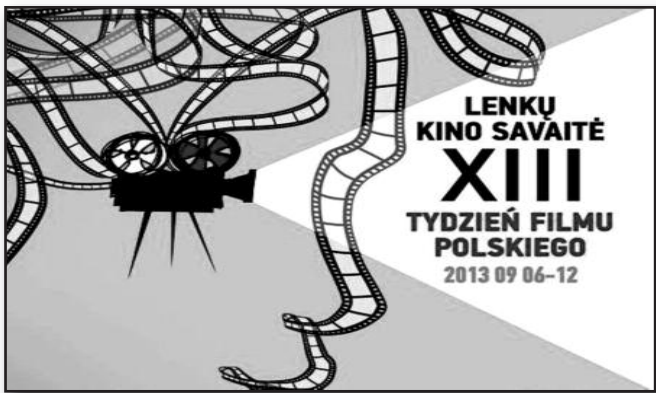

2013 09 04 – 2013 09 21 Vilniaus galerijoje „Artifex“ veiks Eglės Rakauskaitės paroda „Ne(i)vykę įvykiai“. Po nemenkos pertraukos šiuolaikinio meno scenoje autorė pristato fotografinių manipuliacijų ciklą Vilniaus architektūros tema, garso takelį nesukurtam filmui, nesankcionuotų performansų fotodokumentaciją. Vietoj ideologiškai „išvalytų“, anonimiškumu dvelkiančių skulptūrinių monumentų menininkė siūlo vizualiai įtaigius, konceptualiai įkrautus sprendimus. Nuovargiu dvelkiančiam Lukiškių aikštės konkursui ji meta iššūkį *punk rock* stiliumi. Ryškiai raudonas sovietinis tankas su liūdnai nulinkusiu vamzdžiu, atkartojančiu kito garsaus vamzdžio konstrukciją. Nugalėtas ir sustabdytas tankas – argi ne paveikliausias laisvės simbolis? Drąsias, neįmanomas utopijas, pasak menininkės, būtina rodyti žmonėms, architektams, miesto planuotojams – vaizduotė užkrečiama. Fotošopu sukurtos intervencijos į visuomeninius pastatus, paminklus, viešąsias erdves galbūt niekada nebus įgyvendintos tikrovėje, tačiau yra drąsus, išlaisvinantis atsakas arba malonus oro gūsis projektų rašymo džiunglėse.

2013 09 05 – 2013 09 28 Vilniuje, Teatro ir kino muziejuje veiks Jūratės Leikaitės-Aškinienės paroda „Animacijos magija“. Parodoje bus pristatyti animacinių darbų eskizai, dekoracijos, piešiniai, tapybos darbai, rodomos animacinių filmų ištraukos. Parodoje vaikams ir moksleiviams bus galima pamatyti, kaip atrodo filmų kadruotės ir fonai, filmų eskizai ir pabaigto filmo kadrai. Kaip atrodo celiuloidas, ant

kurio buvo piešiami filmai anksčiau, kai Lietuvoje nebuvo kompiuterio. Galima bus paliesti ir pavartyti tikrą celiuloidą iš animacinio filmo. Parodoje galima pažiūrėti dokumentinius filmus, kurie padeda suvokti, kiek reikia įdėti trūsio tam, kad sukurtumei filmą. Vaikai galės pasklaidyti tikras animacinių filmų scenas, nupieštas animatorių ir pamatyti, kiek reikia sukurti piešinių tam, kad atgytų filmo personažai.

2013 m. rugsėjo 6–12 dienomis Vilniuje vyko 13-oji Lenkų kino savaitė. Lenkijos instituto rengiamos jau tradicine tapusios kino savaitės pagrindinėje programoje šiemet buvo pristatyta 10 naujų filmų, be to, žiūrovams parengta specialioji programa, skirta „Lenkų kino mokyklos“ šedevrams. Šių metų lenkų kino festivalį atidarė pasaulinės šlovės sulaukęs rež. Kamilio Polako animacinis filmas „Paskendęs Svitezio miestas“ („Świtez”, 2010). Atidaryme dalyvavo filmo režisierius ir taip pat Kauno šokio teatras „Aura“. Jau naujų žiūrovų šiemet laukia vaidybinis filmas „Feliksas, Netas, Nika ir teoriškai įmanoma katastrofa“.

Salantų parkas

Atkelta iš 5 psl.

lupėnuose veikė linų fabrikas (deja, jį danai nupirko ir uždarė). „Nemažai pavadinimų su kūliu susiję. Kūlis žemaitiškai yra akmuo, o kulis – prasmė jau kita (jų pas vyrą yra du). Ir supainioti jų nevalia“ (prof. Prano Kulikausko patarimas jaunam specialistui, gavusiam paskyrimą į Žemaitiją). Dešinėje pravažiuojame dviejų kryžių medinį kryžių, kuris tiesiant kelią buvo nuverstas, tačiau vietinių išgelbėtas ir atstatytas. Toliau Nasrėnai – Motiejaus Valančiaus gimtinė, čia išlikusi jo gimtoji klėtelė. Nasrėnų palivarko savininkai ištremti dukart: 1963 m. caro žandarai ištremė bajorus Stančikus, nes dalyvavo sukilime; vėliau dvarą nupirko muitininkas, jis taip pat ištremtas, tik jau 1941 m.

Kalnalis (kuršiškai – didelis kalnas). Vietovės dialektas – ir kuršių, ir žemaičių darinys, pvz., tik čia vartojamas žodis *cirulis* (liet. vieversys). Čia 1801 m. vasario 16 d. gimė būsima šis Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius, pirmojoje Kalnalio bažnytelėje (statytoje 1777 m. A. Oginskio, Klausgalvių kaimo koplyčios vietoj) buvo pakrikštytas, čia ir premiciją priėmė, Kalnalio kapinėse 1875 m. ir palaidotas. Dvare Valančiaus tėvai ėjo baudžiavą. 2001 m. M. Valančiui pastatytas paminklas (skulptorius K. Balčiūnas), jį (kaip ir Kalnalio senelių globos namus) fundavo JAV išeivis. Medinė Kalnalio Šv. Lauryno bažnyčia (1883 m. atstatyta kun. Jucevičiaus ir parapijiečių pastangomis, nes pirmoji sudegė 1882 m.) primena gyvenamąjį namą su bokšteliu, o varpinė (statyta 1900 m.) plati, tarsi su sijonėliu, būdinga tik žemaičiams. Jie – architektūros paminklai.

Netoliese – 15 m aukščio apžvalgos bokštas (statytas 2006 m.), iš kurio atsiveria Salanto slėnio panorama, matyti Nasrėnų pievos, Salanto ir Pilsupio santakoje esantis Imbarės piliakalnis, irgi tvarkomas pagal Saugomų teritorijų II etapą. Apie vieną seniausių Lietuvoje Imbarės piliakalnį (kitaip Pilalę) yra keli padavimai. Vienas jų – apie motinos užkeiktą (žemaitiškai *inbartą*) gražuolę, valdovo dukrą, kuri pamilusi įkalintą pilies bokšte kryžiuotį ir padėjusi jam pasprukti. Ją atkerėti galėjęs tik smuikininkas, išdrįsęs užėti ir prisiekti amžiną meilę. Toks atsirado, betgi jam pabodo griežti tik vienai Imbarei. Kai tik nusisukęs progro pro šalį einančiam jaunimui, pilis prasmego, o kalne liko gili duobė. Nuo to laiko piliakalnis ir apylinkės vadinamos Imbarės vardu.

Kitas padavimas – apie du brolius švedus, kurie čia viešpatavo pasidalinę pilį pusiau skersai supiltu pylimu. Vyresnysis brolis kartą sumanė užgrobti jaunėlio dalį – jam grįžus iš žygių išvijo jo riterius iš pilies, o patį užmušė. Kai su užgrobtais turtais žengė per pylimą, skyrusį nuo brolio dalies, toje vietoje atsivėrė žemė ir prarijo jį su visa kariuomene ir turtais. Nuo to laiko toje vietoje telkšo vanduo.

Salantų dvaro parkas ant Salanto kranto – vienas didžiausių Kretingos r. Salanto slėnyje buvęs didikų Vainų vaismedžių sodas (minimas dvaro inventoriuose 1700 m.), vėliau peraugęs į parką. Nuo senojo dvaro parko (su alėjomis, takais ir tvenkiniais) įkūrimo (XIX a. pr.) kartu su atvežtinėm kalninėm guobom, sidabrinėm eglėm, pensilvaniniais uosiais, klevais, liepoms ir raudonaisiais ąžuolais (sodintais dvarininko Leopoldo arba jo sūnaus Konstantino Gorskio) čia užaugo storiausias (4,80 m apimties) Lietuvoje paprastasis kaštonas (ūgis – 28 m, skersmuo – 1,53 m.) Nepasiant garbaus amžiaus, gyvybingas, žydi kiekvienais metais (sakoma, jei suspėsi įsimylėti prieš jam pražystant, mylėsi visus metus). Jį norėjo nurungti kitas kaštonas iš Paparčių kaimo, tačiau jam nepavyko.

Sovietmečiu parke pastatytas stadionas su tribūna, mokykla-internatas. Šiandien parkas rekonstruojamas, tvarkomas pagal Saugomų teritorijų II etapą. 1989 m. parke atstaty-

tas Nepriklausomybės paminklas, o priešais bažnyčią – Viliaus Orvido paminklas *Tautos kančioms 1941–1953 m. atminti*. Vilius Orvidas (1952–1992) savo sodyboje prie Salantų, Gargždės laukuose įkūrė vieną lankomiausių Žemaitijoje muziejų – misteriją, 1972 m. kartu su tėvu pradėjęs vežti per melioraciją išverstus akmenis, raunamus medžius ir pavertęs juos meninėmis kompozicijomis (sovietmečiu dėl jų religinio pobūdžio bandyta muziejų uždrausti ir sunaikinti). V. Orvido (prieš tai ir vietinio gydytojo J. Simaičio) dėka atstatyta sovietmečiu nugriauta Gaidžio kalno koplyčia, padavimais susieta su Salantų pradžia. Mieste yra Palangos Juzės skulptūra (aut. P. Kalenda). Netoliese, Mosėdyje, gydytojo Vaclovo Into (1925–2007) 1979 m. įkurtame Amenų muziejuje sukaupta apie 20 tūkst. akmenų atmainų, ne tik iš visos Lietuvos, bet ir Jūratės ir Kastyčio skulptūra). Europos, Baltijos jūros dugno. Muziejaus 30-mečio proga miestelyje V. Intui atidengtas paminklas.

Artėjame prie Šauklių riedulyno, dar vadinamo kadagnynu, Lietuvos tundra. Čia kadagai užauga iki 6 m, moteriški (išsiskėtę) nuo vyriškų (tiesūs kaip žvakės) medžių skiriasi, idomu tai, kad persodinti prigija tik ta puse, į kurią jų šakos prieš tai „žiūrėjo“. Per kadagną vingiuoja 2 km pažintinis takas, nusėtas nuo 30 cm iki 3 m skersmens rieduliais (300 tūkst. kub. m riedulių, dauguma jų – granito atmainos, yra gneisų, migmatitų, porfyrų ir porfyrų, kt. uolienų rūšių). Dauguma jų atslinko iš Švedijos, kiti – iš Alandų salų ir Baltijos jūros, dar kiti – iš Suomijos ir Botnijos įlankos dugno. Pasak legendos, Šauklių riedulyno „...akmenų banda – tai švedų kariuomenė, kuri labai seniai užpuolusi mūsų kraštą, o pagoniškieji dievai nubaudę užpuolikus ir pavertę juos akmenimis. Sakoma, kad taip jie ir tūnos sukaustyti, kol akmenys sužydės“.

Lipam į medinį apžvalgos bokštelį. Kraštovaizdis primena tundrą – čia auga smėlynų augalai, kadagai, viržiai, briedgaurnai, o ant riedulių – retos (į Lietuvos RK įrašytos) kerpių rūšys (gūbriuotoji, suodinoji ir daugialakštė saitakerpės, juodai žaliasis rizokarpas, Mužo auksakežis ir smulkialakštis juodkežis). Kerpės auga ant medžių kamienų ir dirvožemio. Jos sugeria lietaus vandenį, rasą, kartu ir teršalus, kuriais apsinuodijusios žūsta. Taigi ten, kur joms gyventi gera, oras švarus. Be paprastojo kadagio, čia auga drebulė, karpotasis ir plaukuotasis beržai, paprastoji eglė, tarp kadagių ir riedulių – viržynai, briedgaurnai kartu su vaistinėm veronikom, šuninėm našlaitėm, ant kupstų – brunknės, stačiosios briedgaures, tarp kupstų – kupstinės šluotsmilgės, kiškio ašarėlės bei miškinės sidabražolės.

Tarp akmenų, drėgnesnėse įlomėse, žydi (į Lietuvos RK įrašytos) baltijinės dėmėtosios gegūnės, vyriškosios gegūražibės, žalsvažiedės blandys. Čia auga statieji atgiriai, visžalis retas papartis – paprastoji šertvė ir vaistiniai augalai – valerijonas, veronika, pataisas, dvinamė katpėdė, karklavijas, miškinė sidabražolė, šilinis viržis, paprastoji bruknė (jos padeda nuo daugelio ligų ir negalavimų). Šauklių riedulyno tvenkinyje peri gulgės giesmininkės, čia gali išvysti skrendant (ištiestom kojom ir sulenktu kaklu) pilkajį garnį, tarp šakelių lizdeliuose čypsi mažiausieji: kikiliai, musinukės, raibosios devynbalsės, dirvoniniai kalviukai, kalena mekena pilkosios meletos, perkūno oželiai, viršūnėse treliuoja sodinės bei geltonosios startos. Po kadagiais šliaužioja driežai, gluodenai, ropoja pilkosios rupūžės. Riedulyne gyvena vapsvaėdžiai, startsakaliai, pilkosios gervės, kasmet tinginės perėti plėšriosios medšarkės. Lietuvoje nykstantis paukštis – tetervinas (gamta jo antakius nudažė ryškiai raudonai) kiekvieną pavasarį ima keistai giedoti – burbuliuoti, lakstydamas ir šokdamas ant žemės atvirose vietose per tuoktaves, prirėikus pabėga – triukšmingai šasteli į medį.

Po Šauklių riedulyno prieš sukant namo į Vilnių, atsiranda proga atsigaivinti šaltiniuotame, lelijomis ir rieduliais nusėtame tvenkinyje. □